

Минув іще один рік. Без надії отримали ми його, без жалю й броводимо туди, звідки нема ворота. Появився серед сірій байдужості громадської, да і кілька моментів живішого піднесення, але скінчався так само чимський й блідо, як і почався. Сірий час, сіри люди, що тільки аріда скідали з себе шкаралюшу байдужності й ставали по-над дрібною буденінкою.

Українське життя в минулому році виявлялося і скріпляло далі ті темні дні, що досить виразно зарисувалися ще в попередні роки. З одного боку безперечно помічається внутрішній розвиток українства, а з другого — все голосніше стають зовнішні перешкоди, але і те, і друге було тільки наслідком того становища, на якому опинилося українство перед тим часом, що охоплює собою рік по Христі 1910-й. Проте, не виявляючи чогось нового, що робило б епоху в житті нашого народу по сей і по той дні, мовляв, "історична привія", все ж таки минулій рік був і не зовсім більш на замітні події. Безперечно серед насивів і активів минулого року єсть де-що таке, що відрізняє його від інших років, «нудих, окрім мною» й надає йому власну фізіономію, — яку, то вже інша річ...

На Україні російський рік 1910-й сприяв не тільки процесам самовідомості й самоозначення українців, але й національній кваліфікації їх, як групи перш за все "інородців". Тє, що почувалось вже давно, але замазувалося солоденькими словами та фарієрськими фразами, янгольським голоском про "единий руський народ", тепер мало сміливість пробатись крізь шкаралюшу умовної фразеології і проглянутися її споду на верху. Мию на увазі голосний циркуляр міністра внутрішніх справ в 20 лютого про так звані "інородческі общества", до яких цим разом підком одверто причислено й українські поруч польських, єврейських та інших, яких "інородці" підкопали не викликала нечепність "в сферах". Принципіальна насамперед загає цього міністерського акта надзвичайна, — він показав, що голі вже в українством панькатають й грatis в піжмурки секретними циркулярами, затираючи враженні потагеної думки янгольським голоском. Відтак почалася вже зовсім одверта. І з цього погляду той рік, коли на адресу українського народу вперше промовлено голосно й виразно — "інородці", варто затитмати... Навіть у наші часи "неограниченихъ возможностейъ" та-ке не часто доводиться чувати, і безперечно, що в розвитку національної свідомості це перше принаймні шире слово афори може чималу ролю заграти, розбиваючи на дружи тілької, що могли десь тліти серед опортуністичних елементів.

Практичні результати "нового слова" тільки далися в знаки минулому році. На підставі загаданого циркуляру припинило своє життя й діяльність найвергнініше в українських товариства — Кіївська "Проспіві", що раптом зробилась винною за те, що робилося протягом попередніх років і в тому доті хітко ніякож вини не додглідівся. Нагла смерть "Проспіві" тим дужче підкреслила тенденцію перевести українців на інородців, і хоч як нам школа молодого діяльного творчества, але в загальній економії ледве чи тільки школи наслідки ця сумма подія матиме. Принаймні в процесі протиріяння очей громадянству вона не може і од себе, де-що не докинута разом з забороненою таких кожної погляду певними товариствами, як кооперативне "Крам", або консерваторії в буквальному розумінні "Товариство охорони Шевченкової могили". Українцям не вільно мати навіть таких товариств, які безоронно мають інші інородці — ось яку науку одібрали ми минулого року.

Але інородці що до обмеженінів, ми разом з тим "свої" що до тих мізерніх прав, які, хоч формально можуть, підійти дійсності. З таких прав найперше кожного народу до право мати суд і школу свою рідною мовою, і дівічі в минулому році це право, як у казках говориться, "по усіх текло, та в рот не попало" українцям. Дівіч перед третьою Думою стояло українське питання: вперше, коли мова була про одірвану місцевого суду, і вдруге, коли обмірювались законопроекти про народну освіту. Обидва законопроекти ухвалені в редакції для інородців, як на третю Думу, досить поблажливі. Здається б, такі кваліфіковані інородці, як українці, найперші повинні б дістати право вчитися і судитися рідною мовою, але... ось вам одне з дивних контрастів "опозиціонного паду": якраз українці з промінту серед націй, що одібрали право на власні суди і школу. Нехай це право за сучасних обставин буде навіть голим правом,

але принципіально Думські постанови великого важать, особливо в зв'язку з міністерським циркуляром. Цим разом ми стали вже зараз "рускими" і через те нас власно школи побудовано. Виходить так, що з українців інородці до того лише часу, коли треба позбавити їх якогось загальногоправа, і раптом перевертуються на "коренное население", інородцість дає причину до якогось еспеціального права.

Справа з пам'ятником Шевченкої вій минулого року не вийшла з первистої стадії. Жертва зібрало вже на досягнені солідну суму — понад 70.000 карб., але з першим конкурсом на проект пам'ятника не пощастило: серед 64 проектів, що надійшли на конкурс, ні одного не знайшлося, який би задовільняв вимоганням ідейності і мистецтва. Довелось призначити новий конкурс. Справа з пам'ятником перейшла в новий рік і, треба сподіватись, діждеште тендер вже якогось певного кінця, тим більше, що 1911-й рік спеціально зв'язаний з іменем Шевченка, бо на цей рік припадають якраз 50 роковини смерті великого поета.

З сумнівів подій минулого року має зачітані тут ще цілу низку важливих утрат людей, що на-вікінгіввали свої імення в історію національної роботи на Україні. Кожен з життів що поколіннях українських принесло свою жертву несвітому Молохові фатальній немісності для всього живущого. Старий батько українського театру — Кропивницький, семидесятилітній Осип Юркевич, дядько Грінченко, Василь Доманіцький, Левко Мацієвич — ось ті дорогі українському громадянству люди, яких ми маємо венчасті втратити минулого року, взагалі для людства багатого на важкі втрати. Ці наші національні втрати тісніше відчують нас з цілим світом, що минулого року одного по одному ховає великих ентузіястів розуму й практичної діяльності. З інших персонажів громадської ваги треба вгадати ювелір невисапущих працьовників на попілі української науки й громадської діяльності: 35-літній проф. М. Сумцова і 25-літній проф. М. Грушевського та С. Смаль-Стоцького.

II.

На закордонній Україні минулій рік теж був одмінним, виразніше виявляючи тенденції цілої віхи цілеспріділів. Із погляду активної політики можна сказати, що роком 1910 зачінився в Галичині безповоротно період на тихоморії розмежування на поляками і ми стоямо тепер на початку якіхсь нових настроїв, що вже по-значеніні в минулому році. Насамперед гостро, як ніколи, встало перед нашими закордонними братами така важка для цієї України університетська справа. Воротбу за університетським університетом, що безупинно тягнеться в Галичині з 1901 року, тепер скроплено кров'ю Адама Коцька, і певно це піднявши справу до жданого кінця, бо маючи за собою такі жертви вже не можна її на спіні подати назад. Як Каганець та Січинський власним життям освітили боротьбу за всеслідє виборче право тим надали її високу актуальність, так і Коцько цію власною крохами купив рідному народові право на освіту. Тепер боротьба за неї вже не азасне. Нових борців підготовлятимуть ті приватні українські гімназії, яких скільки почало в Галичині й за останній рік наперекір заходам галицьких господарів не пустили українців до освіти. Темnota народів, ця остання твердина ворогів нашого національного відродження, падає по систематичній праці на попілі освіти і культури. І в того часу, як народ напівзасмітилися силами фактично здобутих собі освіти, не страшні будуть ніжні ворожі заходи, яких тає перш за всіх із північної сторони, і на початку полі. Голосна Жулинська справа та процес кількох Ярека, з одного боку, і біфік ех-шпига Раковського про пруські марки з другого — найкраще характеризують той підхід, який вже звелася із національною боротьбою в Галичині. "Коли битись, то вже не миртись", — ось яку науку подав нам 1910-й рік агаданими по-діям.

На політичному полі в Галичині минулій рік чаренії доказав того, до чого давно вже треба було братись з несприємній боротьбі з гіантами. Заваяв обструкцій жменько українських послів у львівському сеймі спнили всю законодатну роботу й примусили шляхтичів господарів оглинутись на те, що має бути, коли заважує не запобігти лихові. Опортуристична тактика, тактика викорукання та запобігання панської ласки до краю вже себе скомпромітувала й українці ступили й тут на той підхід, з якого не повинно бути вороту до старого. Уперто, й не буде ступаючи, тепер треба йти в тяжкій боротьбі за власне право. Симпатії її підломота народів має можуть бути певною запорукою перемоги, бо за народні інтереси боротьба українські

політики в Галичині. Ці симпатії тим певніші, що все більш виявляється нікчемністю того напряму в Галичині, що скрізь і всіду силується розбивати українські сили. Москвофільське багато і цього року таким зарадним духом ударило, стільки внутрішнього росаду і гнилівня виявило, що не може бути ніякої непевності про майбутнє долю цього натуруального випадку ненормальних стосунків. Власне останній судовий процес між двома фракціями галицького москофільства дав падто ясну характеристику і москофілам справжнім, і до тієї характеристики нічого нам додавати не треба.

Так минув у нашому житті рік 1910-й. Сумний вів, багатий на втрати та усієн пісані пригоди, але разом з тим і дещо позитивне вів: безперечно дав, — а саме: певність, що тільки власними заходами її силами, на якого не спускаючись, ділбімо ми до якогось людського становища. За науку платять і тільки шляхом часто григорів досвіду можна здобути розуміння обставин. Гіркий досвід минулого року багато, здається мені, спричинився до такого зрозуміння і треба тільки бажати, щоб це прокладено науково, за яку так тижно заплатено, і щоб дальші роки без вагання вішли тим шляхом, яким вже виразно ступила наша історія минулого року...

Сергій Ефремов.

Українське письменство
року 1910-го.

Такий пильний і сівітній дослідувач нашого літературного життя, яким був небіжчик Доманіцький, кілька разів підкреслював у своїх оглядах, що українське письменство займає все однакове — осьме місце серед інших літератур у Росії. Правда, все по смерті Доманіцького сковатовано було, що написано письменство наче винявле тенденцію пересування близьше до початку й появити літературну продукцію більш достовіру народу, що числом займає друге місце в Славянщині. Чи справді це тенденція, чи тільки результат якісно випадкових причин — про це по-раніше загадувати і ще висниться згодом. Там часом, як почачини, ми можемо скопістувати одно- що минулій рік, коли він виявився азальні тенденції, не багато вищий (як що навіть вищий) своєю продуктивністю і що до числа, і що до варності літературних творів одні з попередніх.

Як і попереду, вся література біжуча, скажу так, характера здебільшого знаходить собі притулок на сторінках напої періодичної преси. Як і перше, число органів преси майже не змінилося, коли не лічти двох нових професійних журналів: "Світло" — педагогічний, "Рілля" — господарський (у Київі обідві), та ще "Дніпрові хвилі" (у Катеринославі) — популярний. Як і перше, ми не можемо показати на такій території, що виявилася багато заспіканнями або відливом по серцях в незвичайні досвідом. Вільшу увагу звертають на себе талановиті малюнки переступного часу: — "Foto погляд" д. Конобієвського (в "Л.-Н. Вістниці"), драматичний етюд "По дорозі в Казку" д. Олесі (в "Рідному Краї"), "У пупці" Лесі Українській та "Брехля" д. Винниченка (в "Л.-Н. Вістниці"). Все це визначалось по-над ту середню міру, що, правда, задовільна біжучий по-пит на твори письменства, але разом не лишає після себе якогось глібшого сліду. Наука поезії, оповіданів, нарисів і т. ін. по наших періодичних органах читається здебільшого легко, але так само легко й забувається, і нема між ними творів, за-для яких варто було в змініх порох з старих поживких сторінок, що це раз перечитати й знову пережити колишні враження. Скороминущими творами, на потребу сьогоднішнього дня здебільшого й обмежувалася наша література продукція минулого року.

Переходячи до окремим виданням, насамперед вважаюмо чималій пропцент передруків старіх творів. Усякоже віку і всікої вартості твори знайдено між цими передруками. Стара мати виразного письменства в Галичині, Шашкевичева "Русалка Дністрова" (Тернопіль), передрукована з приводом столят рокозані народження Шашкевича, починає собою пізньу передруків. Між ними є і такі застосування популярності творів, як "Драми і комедії" Тобілевича (Київ, два томи і окремо книга п'єс), "Твори" Ст. Рудаляцького (Львів), "Опірник" та інші оповідання "Фельковича (Чернівці), "В поті чола" і "Вибир поезій" Франка (Коломия), його же "Зів'яль листа" (Львів), том I-й "Зів'ялька творів" Кропивницького (Полтава), том II-й "Драматичних творів" М. Старницького (Москва); і такі, що мають тільки історичне значення, як "Скошений цвіт" Вол. Варвінського (Коломия), або "Ців'як казок" Осташевського (Львів);